

Juris Urtāns

Dr. hist., Dr. habil. art.

vēsturnieks un arheologs; Latvijas Kultūras akadēmija, Kultūras un mākslu institūts
historian and archaeologist; Latvian Academy of Culture, Institute of Culture and Arts
E-pasts / e-mail: juris.talivaldis.urtans@lka.edu.lv

DOI: 10.35539/LTNC.2024.0056.03

Suņi Latgales pilskalnu folklorā

Dogs in the Folklore of Latgale Hillforts

Atslēgvārdi:

nogrimusī pils,
jaunava,
manta,
htoniskā pasaule

Keywords:

sunken castle,
virgin,
treasures,
chthonic world

Raksts izstrādāts projektā "Identitāšu ainavas: vēsture, kultūra un vide"
(Nr. VPP-LETONIKA-2021/1-0008), kas tiek īstenots Valsts pētījumu programmā
"Letonika latviskas un eiropiskas sabiedrības attīstībai".

Kopsavilkums

Pašlaik Latgalē ir zināmi 180 pilskalni. Par 24 no tiem pierakstīti 73 folkloras teksti, kur parādās suņi. Latgales pilskalnu suņu folkloras galvenais motīvs ir saistīts ar ieeju pazemē, sievieti un suņa sargātu naudu. Latgales pilskalnu suņu folklorā vairāk saistīta ar stiprāk nocietinātiem pilskalniem, kuru datējums ir plašs un atbilst vispārējai pilskalnu izmantošanas hronoloģijai. Arheoloģiskajā izpratnē suņi bija pastāvīgi pilskalnu iemītnieki. Mitoloģiskajā nozīmē ieeja nogrimušā pilī, kuru, spriežot pēc folkloras, gandrīz vienmēr apsargā melns suns vai suņu pāris, vienlaikus ir arī ieeja htoniskajā pasaulē. Apsargātā nauda pieder citai pasaulei, un šīs pasaules cilvēki to nevar dabūt. Folklorā var mēģināt saskatīt arī suņu reālās izmantošanas atspulgu pilskalna aizsardzības organizēšanā. Varbūt folklorā uzsvērtie sargsuņi tika izmantoti, lai no iekšpuses aizsargātu pilskalna terasēs celtās palisādes? Var iedomāties, ka bieži minētie divi suņi bija efektīvākais sargsuņu lietojums. Latgales pilskalnu sargsuņu loma ir tikai hipotētisks skatījums uz iespējamo pilskalnu piļu aizsardzības modeli. Tomēr zīmīgi, ka suņu klātbūtne parādās vairāk nekā citos stāstījumos. Mitoloģiskajā nozīmē suns ir mediators starp virszemes pasauli un htonisko pasauli. Abas šīs pasaules nav savienojamas, tikai laiku pa laikam tās savstarpēji krustojas un ietekmējas.

Summary

At the present 180 hillforts are known in Latgale. 73 texts featuring dogs have been recorded for 24 of them. The main motif of the dog folklore of Latgale hillforts is connected with an entrance in the underworld, a woman and money protected by a dog. The folklore of Latgale hillforts dogs is more related to well-arranged hillforts, the dating of which is extensive and corresponds to the general chronology of the use of hillforts. In the archaeological sense, the dogs were permanent inhabitants of hillforts. In a mythological sense, the entrance to the sunken castle, almost always guarded by a black dog or pair of dogs, is simultaneously the entrance to the Chthonic world. The guarded money belongs to another world, and the people of this world cannot get it. In folklore, you can also try to see a reflection of the real use of dogs in defending a hillfort. The watchdogs emphasized in folklore were likely used to protect the palisades built on the terraces of the hillfort. It can be imagined that the two dogs often mentioned are the real applications of watchdogs. The role of Latgale hillfort watchdogs is only a hypothetical view of the possible defense model of hillfort castles. However, it is significant that a greater presence of dogs appears than in other narratives. In a mythological sense, the dog represents the irreconcilable surface and chthonic worlds, which are represented in the folklore of a particular hillfort.

Apkopojot Latvijas pilskalnu vēstītājfokloru (Ritums, Tāle, Urtāns, Vītola 2006), ir iezīmējušās vairākas sižeta līnijas, kas ir raksturīgas vai zīmīgas visam pilskalnu folkloras kopumam. Daži no šiem sižetiem ir apskatīti plašāk, mēģinot ieraudzīt folkloras saistību ar kādreizējo reālo dzīvi pilskalna pilī vai to, kā tā ir atspoguļojusies nākamo paaudžu uzskatos. Visas Latvijas pilskalnu kontekstā plašāk ir analizēts milža tēls (Urtāns 2013) un dzirkles (Urtāns 2014), Latgales pilskalnu kontekstā – nogrimušas baznīcas, durvju un vārtu motīvs (Urtāns 1990; Urtāns 2015–2021), kā arī lībiešu pilskalnu folklorā (Vītola, Urtāns 2014). Sāk iezīmēties kultūrvēsturiskie apgabali, kur tāds vai citāds pilskalnu folkloras sižets ir vairāk klātesošs.

Raksta mērķis ir apkopot vēstītājfokloras – teiku un nostāstu, kur minēti suņi, – liecības par visiem Latgales pilskalniem, folkloras dotumus savietojot ar konkrētiem pilskalniem.

Pilskalnu suņu folklorā¹ iepriekš nav pievērsusi ne folkloristu, ne arheologu plašāku interesi. Raksta uzdevums ir mēģināt ieraudzīt kādas iepriekš neievērotas sakarības starp Latgales pilskalniem kā materiālās dabas liecinājumiem – arheoloģijas pieminekļiem un konkrēto pilskalnu folkloru kā nemateriālās dabas liecībām.

Latgalē pēdējos gados pēc vairāku desmitu iepriekš nezināmu pilskalnu atklāšanas, kas jūtami ietekmēja sabiedrības attieksmi pret pilskalniem (Muktupāvela, Ozoliņa, Vītola 2023), kopumā zināmi 180 pilskalni un savākts ap 400 folkloras tekstu, kas gan ir visai atšķirīgi pēc apjoma (Urtāns 2024). No 180 pilskalniem vismaz viens folkloras teksts ir par 108 pilskalniem, bet par 24 pilskalniem ir fiksēti 73 teksti, kuros minēti suņi (1. tab.), kas ir vairāk nekā 18 % no visiem Latgales pilskalnu folkloras tekstiem, un tā ir pietiekami liela daļa. Jāpiebilst, ka Skaistas Ļaksu pilskalnam nav visu pilskalnam raksturīgo pazīmju, tomēr par šo vietu ir fiksēts viens suņu folkloras teksts, tāpēc arī šis iespējamais pilskalns iekļauts apkopojumā. Visvairāk suņu folkloras ir par Nautrēnu Rasnupļu pilskalnu (1. att.), Ambeļu Skromaņu pilskalnu un Mākoņkalnu,² kas jau tāpat ir bagāti ar folkloru un kur suņu folkloras teksti ir vairāk nekā puse no visiem (attiecīgi 33 un 18; 18 un 11; 20 un 11). Tas pats attiecas uz pilskalniem, kur folkloras tekstu ir mazāk. Tad arī suņu folkloras teksti ir apmēram puse vai nedaudz mazāk no visiem folkloras tekstiem. Nav īpaši daudz gadījumu, kad visi viena pilskalna folkloras teksti ir saistīti ar suņiem, un parasti tas ir tad, ja par pilskalnu

1 Raksta izklāstā tiks lietots termins “pilskalnu suņu folklorā”, jo termins “suņi pilskalnu folklorā”, kas, iespējams, ir precīzāks, tomēr attiecīgo locījumu dēļ grūtāk lietojams.

2 Raksts nav domāts kā valodnieciska studija par latgaliešu valodu vai izloksni un pilskalnu vietvārdiem, kas varētu būt atsevišķa pētījuma temats.

1. attēls. Nautrēnu Rasnupļu (Opinku, Žogotu) pilskaļns. Jura Urtāna foto.
Figure 1. The Nautrēnu Rasnupļu (Opinku, Žogotu) hillfort. Photo: Juris Urtāns.

ir tikai viens vai divi teksti, tāpat ir pilskaļni, par kuriem ir diezgan daudz folkloras tekstu, bet suņu folkloras teksti – tikai nedaudzi. Piezīmēsim, ka Latgales pilskaļnu folklorā tikai atsevišķos gadījumos ir minēti citi dzīvnieki, kā cūka vai zaķis. Arī visas Latvijas pilskaļnu folklorā citi dzīvnieki ir minēti reti, un tas izceļ suņa nozīmi Latvijas pilskaļnu folklorā.

Galvenais Latgales pilskaļnu suņu folkloras motīvs ir saistīts ar ieeju pilskaļnā (durvis, vārti, caurums, ala), pazemē ieraudzītām būvēm, par kurām gan parasti netiek teikts, ka tās būtu piederīgas nogrimušai pilij, kas stāstītājam un klausītājam būtu pašiem jāsaprot, pazemē esošu sievieti, jaunavu, meitu, par mantu vai suni. Sižetiskais izvērsums parasti saistās ar apburtas meitas atburšanu, kas kādu neizpildītu vai neizpildāmu nosacījumu dēļ nekad nenotiek, par kārotu mantu, kuras iegūšana gandrīz nekad nav sekmīga, jo mantas kārotājus sagaida visādas nelaimes, kuras visbiežāk sagādā tieši mītiskie naudas, ieejas un noburtās meitas sargi – suns vai suņi.

Lūk, daži tipiski Latgales pilskaļnu suņu folkloras teksti.

Ambeļu Skromanu pilskalns

Reizi pie Grītes kolna ganejuši divi goni, tur tajā kolnā bejusi ola. Tī goni, tur spālādami, lelokais gons īsvīž mozoko gona capuri īkšā. Mozokais gons sok raudot, ka viņam žāl teik capures, un leida viņš pēc capures olā. Olā viņam priekšā aizskrēja divi leli suni un bolta kleitā ģērbusīs sīva. Sīva tūs suņus apmierinoja un vaicoja nu puikas, pēc ko viņš atgojis. Puika pastostēja vysu, kas nūticis un pēc ko gojs. Sīva pajēma capuri, pībēra pylnu ar naudu un padeva puikam, puika laimeigi aizgoja uz mojom. Tū radzādams, ūtrais gons svīda arī savu capuri olā un leida pakaļ, bet viņam tik laimeigi nabeja vys. Leli suni tur viņu saplēsa. Ūtrā reitā dažas sīvas gojušas ūgu lasiet un redzējušas viņu saplēstu un izsvīstu laukā no olas. Grītes kolns atsarūn pi Škromonu sādžas Višku pog. (Daugavpils apr.).

Latvijas Universitātes Folkloras, literatūras un mākslas institūta Latviešu folkloras krātuve (turpmāk – LFK), 970, 997. Pier. Bronislava Kampāne D Višķos 1933. g.

Baltinavas Puncuļovas pilskalns (2. att.)

Pilskalna rietumos ir “dzelzs vārti”, tur biedējot. Vārtos dažreiz guļot cūka. Cilvēkam tuvojoties, sarkans vīrs to dzenot projam. Citreiz redzēta sieviņa ar bērniņu uz rokas. Tā aicinot sev klāt, bet neviens neejot. Tas esot klads, kas tur rādoties.

Reiz vīrs nācis uz māju. Gar pilskalnu ejot, tas ieraudzījis, ka kalna sānos bijuši atvērti greznī vārti. Vārtos stāvējusi sieviete, kas aicinājusi ienākt. Gājējs piegājis tuvāk un redzējis, ka kalnā ir bucas (mucas) ar zelta naudu, bet divi melni suņi tās sargā. Sieviete teikusi, ka suņi ļauna nedarīšot, bet gājējs tomēr iztrūcies un skrējis uz ciemu stāstīt redzēto. Atnākuši cieminieki, bet vārtu vairs nebijis. (Brastiņš 1928: 159).

Svariņu Babrauščinas pilskalns

Stāsta, ka tur ir bijusi bedre – ieeja šinī kalnā. Ar kārti bedres dibenu nevarējis aizsniegt. Stāsta, ka kāds cilvēks bijis iegājis šinī kalnā. Tur sēdējusi meita un tai blakus divi suņi. Viņa likusi šim cilvēkam ātrāk iet ārā, citādi viņš šeit paliksot. Viņš arī paklausījis. Tiklīdz viņš izgājis pa durvīm, tās aizvērušās un norāvušās mēteļa gabalu. Stāsta, ka tur esot atrasti naži, dakšas (agrākos laikos).

Skolēns V. Pilipjonoks Asūnē. Reģistrējis R. Šnore, 1929. g. 27. marts. Glabājas Latvijas Nacionālās kultūras mantojuma pārvaldes Kultūras mantojuma informācijas centrā (turpmāk – LNKMP KMIC).

Arheoloģiskajā nozīmē suņu palieku pētījumi pilskalnās nav veikti pietiekami detalizēti, lai gan nav noliedzams, ka suņi bija Latvijas pilskalnu pastāvīgi iemītnieki jau no to pirmsākumiem. Tā suņu kauli ir atrasti Mūkukalna ar vēlo bronzas laikmetu datētos atradumos (Graudonis 1967: 117, 119). Venjamins Calkins, analizējot 20. gadsimta 30.–50. gadu sistemātiskajos arheoloģiskajos izrakumos iegūtos dzīvnieku kaulus no I gadu tūkstoša pirms mūsu ēras līdz mūsu ēras 14. gadsimtam Dignājas, Jersikas, Asotes, Daugmales, Tērvetes, Mežotnes un Talsu pilskalnā, konstatēja, ka visos šajos pilskalnās ir atrasti suņu kauli, kuru kopumā tomēr nav daudz. Kauli pierādījuši dažāda vecuma suņiem, sākot no tikko dzimušiem kucēniem līdz ļoti veciem

2. attēls, Baltinavas Puncuļovas pilskalna R puses 8 m augstais valnis. Jura Urtāna foto.
Figure 2. The 8 m high rampart on the western side of the Baltinavas Puncuļovas hillfort. Photo: Juris Urtāns.

dzīvniekiem ar nodilušiem zobiem (Calkin 1961: 203, 212). Jaunāku laiku sistemātiskie arheoloģiskie izrakumi liecina par suņu kaulu klātbūtni Daugavas lejteces I gadu tūkstoša pirms mūsu ēras Ķivutkalna un Vīnakalna pilskalnā, lai gan īpatņu skaits tāpat ir niecīgs salīdzinājumā ar pārējo mājdzīvnieku kauliem. Analogiska aina ir arī Latvijas vēlā dzelzs laikmeta pilskalnu osteoloģiskajā materiālā (Graudonis 1989: 76, 77). Suņu kauli nelielā skaitā konstatēti Sēlpils pilskalnā (divu īpatņu pieci kauli), priekšpīlī un apmetnē (trīs īpatņu 14 kauli; Šnore, Zariņa 1980: 168, 169), Oliņkalnā (četrus īpatņus 10 kauli; Mugurēvičs 1977: 43), Ķentes pilskalnā (pilskalnā trīs, apmetnē divus īpatņus kauli; Stubavs 1976: 85). Latgalē suņu kauli tāpat salīdzinoši nelielā daudzumā iegūti Brikuļu pilskalnā (29 kauli; Vasks 1994: 59) un Aglonas Madalānu pilskalnā (Kuniga 2010: 19, 56). Suņu kaulu pilskalnu kultūrslāņos var arī nebūt, jo suņi, spriežot pēc osteoloģiskā un folkloras materiāla, cilvēku pārtikā netika izmantoti, bet beigti vai bojā gājušie suņi, visticamāk, tika iznesti ārpus pilskalna.

Zooarheologs Edvards Plankājs ir atklājis graušanas jeb zobu nospiedumu pēdas uz vismaz diviem dzīvnieku kauliem (3. att.), kas 2023. gadā iegūti Baltinavas

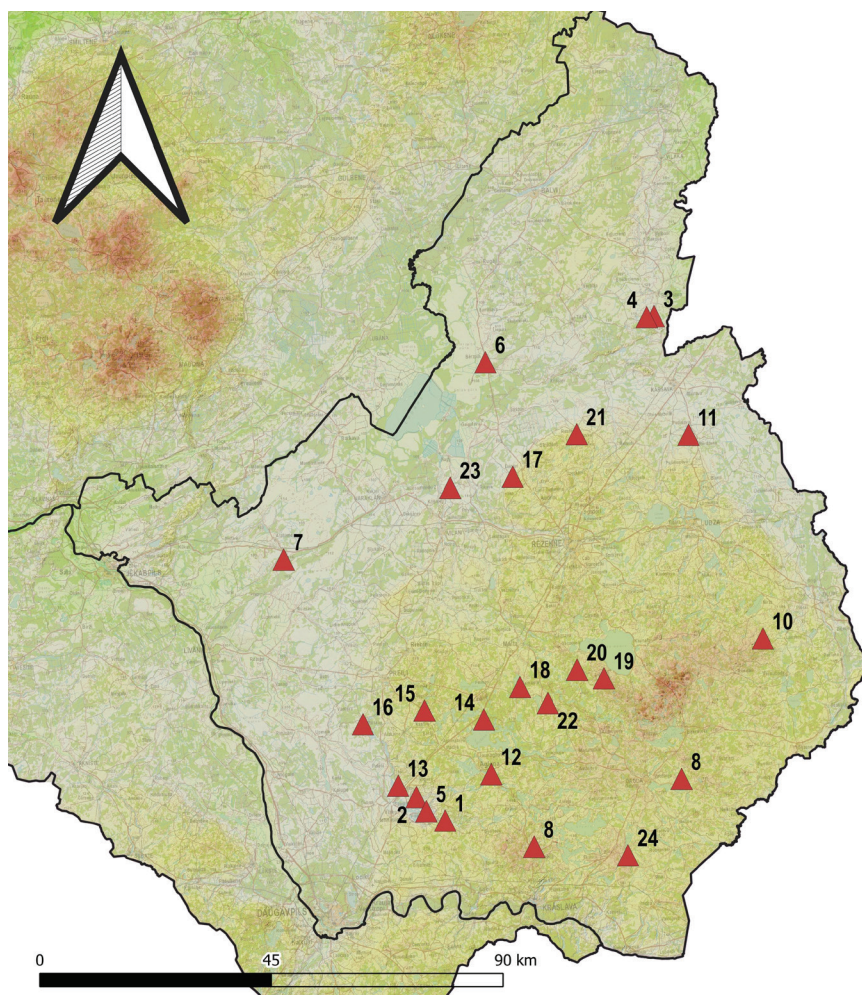

3. attēls. Kauli ar suņu graužuma pēdām no Baltinavas Puncuļovas pilskalna. Eduarda Plankāja foto.
Figure 3. Bones with dog gnaw marks from the Baltinavas Puncuļovas hillfort. Photo: Eduards Plankājs.

Puncuļovas pilskalna 11.–13. gadsimta slānī. Ticami, ka kaulus graužuši pilskalna suņi. Šādi analizējot pilskalnu kaulu materiālu, droši vien varētu iegūt vēl papildliecības par suņu klātbūtni.

Latgales pilskalnu suņu folklorā šī pētījuma vajadzībām lielā mērā ir apzināta Latvijas Universitātes Latviešu literatūras, folkloras un mākslas institūta Latviešu folkloras krātuvē, un tādi ir 45 teksti no 73. Daļa no tiem vēlākos laikos ir publicēta Annas Ancelānes vēsturisko teiku izlasē (Ancelāne 1988: 42, 64–69, 101, 103, 152, 153) un Sanda Laimes mītiskās pazemes izvērtējumā – teikās par Nautrēnu Rasnupļu pilskalnu (Laime 2009: 400–405).

Būtisks ir Ernesta Brastiņa pilskalnu folkloras (Urtāns 2011), to skaitā Latgales pilskalnu suņu folkloras, pienesums; īsie folkloras tekstu pieraksti attiecas uz laiku, kad pilskalnu folklorā vēl bija dzīva un tika lietota (Brastiņš 1928: 33, 53, 55, 101, 121, 123, 159); nereti tās ir vienīgās liecības par attiecīgā pilskalna suņu folkloras esamību. Samērā daudz materiālu par Latgales pilskalnu suņu folkloru publicēts 20. gadsimta 20.–30. gadu periodikā (Sams 1925a; Sams 1925b; Bukšs 1932: 538; Ločmelis 1933;

4. attēls. Suņu folkloras pilskalnu izplatība Latgalē. Pilskalņa numurs atbilst pilskalņa numuram 1. tabulā. Sastādīja Juris Urtāns, izveidoja Jānis Meinerts.

Figure 4. Distribution of hillforts of dog folklore in Latgale. The number of the hillfort corresponds to the number of the hillfort in Table 1. Compiled by Juris Urtāns, created by Jānis Meinerts.

Grigorovičs 1936: 24; Aizsils 1939; u. c.). Mūsdienu Latgales pilskalnu suņu folkloras vākums nav liels: tie ir daži teksti no LNKMP KMIC un pāris tekstu mūsdienu folkloras publikācijās (piemēram, Kovaļenko, Tretjakova 2002: 163).

Kartografējot Latgales pilskalnus ar suņu folkloru (4. att.), izdalās divi areāli – centrālā Latgalē starp Višķiem, Skaistu, Aglonu un Pelēciem un mazāks un ne tik kompakts areāls Ziemeļlatgalē starp Rikavu un Baltinavu. Ārpus abiem areāliem

5. attēls. Atašienes pilskalns. Jura Urtāna foto.
Figure 5. The Atašienes hillfort. Photo: Juris Urtāns.

paliek divi pilskalni Latgales dienvidaustrumos un Atašienes pilskalns (5. att.) Rietumlatgalē.

Sistemātiski arheoloģiskie izrakumi, kas ir devuši konkrētas liecības Latgales suņu folkloras pilskalnu datējumam, ir notikuši piecos pilskalnos: plašāka apjoma pētījumi Aglonas Madalānu (Kuniga 2010) un Rušonas Rušenīcas (Kuniga 2022) pilskalnā, šaurāka apjoma – Atašienes pilskalnā (Urtāns 2020), Baltinavas Puncuļovas Alotāju kalnā un Baltinavas Puncuļovas pilskalnā (Urtāns, Meinerts 2024). Tas ļauj šos pilskalnus datēt ar lielāku precizitāti. No pārējiem suņu folkloras Latgales pilskalniem atsevišķi savrupatradumi – galvenokārt keramika – ir iegūti visos šajos pilskalnos (divos pilskalnos iegūta tikai viena gludās keramikas lauska, un šo pilskalnu datējums nav tuvāk nosakāms), tāpat ir ziņas par citu senlietu atradumiem. Tas ļauj 17 no 19 pilskalniem iekļaut kādā hronoloģiskā shēmā, lai gan saprotams, ka datējums ir vispārējs un ietverošs. Var secināt, ka Latgales suņu folkloras pilskalnu datējums ir ļoti plašs, atbilst pilskalnu izmantošanas kopējam datējumam un kādai Latgales pilskalnu suņu folkloras izcelsmes noteikšanai ir maz izmantojams. Līdzīgi secinājumi ir izdarīti, vērtējot durvju un vārtu motīvus Latgales pilskalnu folklorā.

Ticami, ka folkloras vispār un Latgales pilskalnu suņu folkloras konkrēti veidošanas noteica pilskalna novietne, stāvs, izskats, mākslīgo pārveidojumu esamība, pilskalna atpazīstamība folklorā, vietvārdos u. c. Varētu pieņemt, ka, ja šīs īpašības pilskalnam piemita lielākā pakāpē, tad arī folklorā vispār un to skaitā suņu folklorā varēja rasties lielākā apjomā. Pilskalnu verificācijai ir izstrādāts algoritms, kas skaitliskā izteiksmē zināmā mērā ietver jau minētās pazīmes (Urtāns 1996). Pēc šīs verificācijas shēmas maksimālais punktu skaits ir septiņi, vietas ar vienu vai diviem verificācijas punktiem nav uzskatāmas par pilskalniem, bet ar trīs punktiem verificētie pilskalni parasti, īpaši Latgales apstākļos, ir agrākos laikos noarti un sākotnējo vizuālo veidolu zaudējuši pilskalni.

Šādi skaitļos vērtējot Latgales pilskalnus ar suņu folkloru, pārlicinoši lielākā daļa ir tādi pilskalni, kas verificēti ar augstāko punktu skaitu (septiņi verificācijas punkti 14 pilskalniem; seši verificācijas punkti diviem pilskalniem). Ar pieciem verificācijas punktiem vērtēti trīs pilskalni, ar četriem – četri pilskalni un ar trīs – viens pilskalns. Ar pieciem un četriem punktiem vērtētie pilskalni, šķiet, ir zaudējuši daļu mākslīgo pārveidojumu vēlākajā aršanā; sākotnēji tie varēja būt tikpat iespaidīgi kā augstāk verificētie pilskalni. Tādējādi var secināt, ka Latgales pilskalnu suņu folklorā daudz vairāk ir saistīta ar labi veidotiem un vizuāli zīmīgiem pilskalniem.

Suņu skaits Latgales pilskalnu suņu folklorā parasti ir strikti norādīts. No 73 tekstiem viens suns jeb vienkārši suns ir minēts 44 tekstos, divi suņi – 23 tekstos, trīs suņi – divos tekstos un nenoteikts suņu skaits – četros tekstos. Iezīmējas divu suņu biežais minējums, kam, iespējams, ir kāds dziļāks zemteksts, piemēram, sargsuņu pāra darbība varētu būt efektīvāka nekā vienam sunim.

Pilskalnu folkloras suņi raksturoti ļoti kolorīti. Ja tiek nosaukta suņa viena īpašība, tad suns ir: *liels; nikns; melns; kā lauva; grozns; dusmīgs; skaists; raibs*; ja divas, tad suns ir: *liels, melns; briesmīgi liels, melns, nikns; lels, lels raibs; lels, lels, šausmeīgs; liels, pinkains; melns, pinkains*; ja vairākas īpašības, tad: *liels, melns, nikns; lels, melns, kai ļovs [lauva]; liels, pinkains, nikns; lels, malns, brīsmēģi sirdeīgs*.

Latgales pilskalnu suņu folkloras suņi pēc krāsas, ja tā ir norādīta, gandrīz vienmēr ir melni (no 73 tekstiem 35) vai arī suņa krāsa nav norādīta (no 73 tekstiem 36). Divos gadījumos teikts, ka suņi bijuši raibi.

Latgales pilskalnu suņu folklorā galvenā ir sargsuņa funkcija: suns vai suņi sargā ieeju, meitu, sievieti, princesi, mārgu, nogrimušas pils zelta un sudraba naudu vai kādu citu mantu.

Jau iepriekš novērots, ka ne tikai Latgales, bet arī citu Latvijas novadu pilskalnu folklorā ļoti bieži parādās nogrimušā pilī mītošas sievietes; vīriešu kārtas personāžu gandrīz nekad nav. Līdzīgi ir ar Latgales pilskalnu suņu folkloru. No 73 tekstiem 64 tekstos kā pazemē mītošais personāžs tiek minēta sieviete, bet nekad – vīrietis.

Pārējos deviņos tekstos nav minēts ne vīrietis, ne sieviete. Parasti folkloras tekstos figurējošā sieviete ir viena, dažkārt parādās divas, trīs vai sievietes daudzskaitlī (no 64 tekstiem trīs sievietes divos tekstos; divas sievietes četros tekstos, sievietes daudzskaitlī vienā tekstā, pārējos 59 gadījumos viena sieviete).

Mītisko pazemes sieviešu raksturojumā parasti atklājas metaforas, kas liecina par sievietes daļumu vai kādu citu vērā ņemamu atšķirību augumā vai apgērbā, tāpat parādās latgaliešu valodas īpatnības un 19. gadsimtam un 20. gadsimta sākumam raksturīgi apzīmējumi. Mītiskās pazemes iedzīvotājas tiek sauktas šādi (vārdu rakstība dota nominatīvā un vienskaitlī).

Sieviete, sieva: *sieviete; slaika sieviete; skaista sieviete; sieviete, tēpusies zaļās drānās ar baltu vainagu galvā; veca sieviete baltā tērpā un sirmiem matiem; skaista sieviete, tēpusies baltās drānās ar zaļu vainagu uz galvas; balta sieviete; sieviete melnā lakatā; latgaliski: sīvīte; lela sīvīte, vordā Grita; lela sīvīte boltos drēbēs; sīvīte ar cīši skaistim matim; boltā kleitā ģērbusīs sīva; balto sīva.*

Jaunava: *jaunava; skaista jaunava; jaunava greznā rotā; brīnum skaista jaunava; latgaliski: jaunive; skaista jaunova; mārģa; skaistū mārģa.*

Meita, meitene: *meita; skaista meita; jauna meita; ļoti skaista meita; meitene; latgaliski: maita; meita; cīši smuka meita; meita ar cīši skaistim matim; kēnena meita; skaista maita; skaista meitine.*

Princese: *princese; skaista princese; skaista meitene – princese; pils princese; latgaliski: daiļo princese; princeseite.*

Jumprava: *skaista jumprava; latgaliski: jumprova.*

Kundze, gaspaža, jaunkundze: *apburta kundze; gaspaža; smuka jaunkundze.*

Īpaši krāšņs ir Ambeļu Skromaņu pilskalna jaunavas raksturojums: *skaista, skaista dzaltonīte garom dzaltonom motu peinem* (LFK 970, 933). Sieviešu raksturojumā bieži izmantoti ar 19. gadsimta un 20. gadsimta sākuma valodas un materiālo realitāti saistīti vārdi – *jumprava, kundze, gaspaža, jaunkundze*. Visbiežāk nosauktas sievietes, jaunavas un meitas, bet nekad vīri vai vīrieši, ja nu vienīgi kā sieviešu ieslodzītāji. Skaidrojuma šim fenomenam nav. Jānorāda, ka arī Skandināvijas apbedījumos ar līdzdotiem suņiem ir liels sieviešu apbedījumu īpatsvars, kam īsti nav izskaidrojuma (Gräslund 2004: 169).

Ieeja pilskalna pazemē tiek raksturota kā: *ala; bedre; skurstenis; vārti, kas atveras; dzelzs vārti; vārti pilskalna pagrabā; durvis; durovas, kurām katrā pusē gulējis suns; pī durovu uz slīkšņa suns; durvis un viens logs; divi logi; četri logi; apgaismōta ustoba aiz durovām; caur daudzom tukšom ustobom pili; cīši skaista pils; durvis, telpas un noliktavas.*

1. tabula. Pārskats par Latgales sūņu folkloras pilskalniem.

Table 1. Overview of Latgale dogs folklore hillforts.

Nr.	Pilskalna nosaukums	Kopā folkloras vienības	No tām sūņu folklorā	Arheoloģiskie izrakumi	Datējums, arheoloģiskā periodizācija
1.	Ambeļu Skromaņu pilskalns	18	12		I g. t. m. ē.–II g. t. sākums
2.	Višķu Zabornajas (Podgurjes) pilskalns	2	1		I g. t. p. m. ē.–II g. t. m. ē. pirmie gs.
3.	Baltinavas Puncuļovas Alotāju kalns – pilskalns	2	1	J. Urtāns, J. Meinerts, 2023 (Urtāns, Meinerts 2024)	I g. t. vidus
4.	Baltinavas Puncuļovas pilskalns	6	2	J. Urtāns, J. Meinerts, 2023 (Urtāns, Meinerts 2024)	I g. t.–13. gs.
5.	Višķu pilskalns	2	2		I g. t. p. m. ē.–13. gs.
6.	Bērzpils Berzīnes (Biržu) pilskalns	9	1		I g. t. m. ē.–13. gs.
7.	Atašienes pilskalns	3	1	J. Urtāns, 2019 (Urtāns 2020)	I g. t. vidus
8.	Kombuļu Bantenišķu (Bancinišķu) pilskalns	5	2		I g. t. m. ē. 2. puse
9.	Svariņu Babrauščinas (Špoģovas) pilskalns	4	2		I g. t. p. m. ē.–II g. t. pirmie gs.
10.	Lauderu Rudavas (Lītavas) kalns – pilskalns	10	1		II g. t. m. ē. pirmie gs.
11.	Mērdzenes Silenieku pilskalns	6	2		I g. t. m. ē.

12.	Aglonas Madalānu pilskalns	3	2	V. Urtāns, 1977–1987, S. Urtāne, 1988 (Kuniga 2010)	I g. t. m. ē.–12./13. gs.
13.	Pelēču Baraukas pilskalns	11	3		I g. t. p. m. ē.–I g. t. m. ē. sākums
14.	Rušonas Rušenicas pilskalns	1	1	I. Kuniga, 2002–2010 (Kuniga 2022)	I g. t. p. m. ē. vidus–viduslaiki
15.	Rušonas Šņepstu pilskalns	1	1		I g. t. p. m. ē.–II g. t. m. ē. pirmie gs.
16.	Vārkavas Pilišku (Pelišku) pilskalns	4	1		I g. t. p. m. ē.–I g. t. m. ē. 1. puse, iespējams, arī vēlāk
17.	Dricānu Kakarviešu pilskalns	5	1		I g. t. p. m. ē.–I g. t. m. ē.
18.	Maltas Lapatišķu pilskalns (Karņeckā kalns)	2	1		I g. t. m. ē.
19.	Mākoņkalns (Padebešu kalns, Volken- bergs) – pilskalns	20	11		I g. t. p. m. ē.–I g. t. m. ē., 13. gs.
20.	Mākoņkalna Smaganu pilskalns	1	1		?
21.	Nautrēnu Rasnupļu (Opinku, Žogotu) pilskalns	33	18		I g. t. p. m. ē.–II g. t. m. ē. pirmie gs.
22.	Pušas pilskalns I	4	3		?
23.	Rikavas Pleskavas (Pļuskovas) pilskalns	19	3		I g. t. m. ē.–II g. t. m. ē. pirmie gs.
24.	Skaistas Ļaksu pilskalns	2	1		I g. t. p. m. ē.–I g. t. m. ē.

Sunim dažādās mitoloģijās ir daudzas lomas, jo suns bija pirmais, ko cilvēks pieradināja, un abu kopdzīve ir bijusi gana ilga (Berglund, Svanberg 2009). Par to liecina arī suņa mitoloģiskā loma indoeiropiešu tautu uzskatos (Schlerath 1954). Arī latviešu folklorā par suni ir daudz ticējumu. Galvenie motīvi – suņa spēja ieraudzīt pārdabiskas būtnes, ko neredz cilvēki; suns redz, kā staigā miroņi, redz nāvi, garus, velnus, raganas u. c. Ar suni latviešu tautas ticējumos saistās priekšstati par nāvi: suns kā nāves vēstnesis vai nāves paredzētājs, plašākā nozīmē – suns kā kaut kā slikta, piemēram, ugunsgrēka vai nelaimes, pareģotājs (Šmits 1941: 1745–1776; Straubergs 1944: 179–184). Arī igauņu tautas ticējumos suns tiek uzskatīts kā drošinājums pret atriebīgiem mirušo gariem (Viluoja 1997).

Latgales pilskalnu suņu folklorā gandrīz visos gadījumos tiek uzsvērts suņa kā sarga loma. Parasti norādīts, ka suns sargā naudu, mantu vai mītisko pazemes iemītnieci vai ka suns sargā ieeju (durvis, vārtus), ko var saprast kā ieeju nogrimušā pilī, kas vienlaikus ir ieeja pazemes jeb htoniskajā pasaulē, kas ir mirušo pasaule. Pazemes pasaule visumā ir naidīga virszemes pasaulei, un tikai atsevišķos gadījumos notiek vai var notikt abu šo pasaulu sadarbošanās, kas gan nekad nav ilgstoša; kopumā šīs pasaules ir nesavienojamas.

Latgales pilskalnu suņu folklorā var saskatīt paralēles ar citām kultūrām un mitoloģijām – suns ir ieejas pazemē, pazemes un mirušo valstības sargs un mirušo pavadonis, kas darbojas starp dzīvo un mirušo pasauli (Herdera vārdnīca 1993: 138, 139; Gräslund 2004: 167; Hoitash 2023; u. c.). Latvijas arheoloģiskajā materiālā konstatēts, ka suņi ir doti līdzīgi mirušajam lībiešu kultūrā (Zariņa 2006: 23; Vasks 2021: 580), bet suņu zobu piekariņi ir sastopami arī latgaļu sieviešu kaklarotās, kas lietotas vēl 13.–14. gadsimtā, tātad šiem piekariņiem bija kāda simboliska nozīme (Plankājs 2021). Suņi cilvēku apbedījumos ir plaši izplatīti Skandināvijā (Gräslund 2004). Latvijā lībiešu kultūra lielā mērā ir saistāma ar skandināviskām tradīcijām, tāpēc Plankājs pieļauj, ka suņu klātbūtne lībiešu apbedījumos varētu būt saistīta ar skandināviskām ietekmēm (Plankājs 2021).

Mītisko suņu sargātā nogrimušo piļu nauda pieder citai pasaulei, un šīs pasaules ļaudis to iegūt nevar vai arī tas ir saistīts ar gandrīz nepārvaramām grūtībām; šī nauda nav paliekoša. Latgales pilskalnu suņu folklorā īpaši tiek uzsvērts suņu melnā krāsa, kas arī varētu būt norāde uz pazemes jeb htonisko pasauli. Melnas krāsas suņiem ir īpaša nozīme daudzu kultūru folklorā un mitoloģijā, īpaši Britu salās (Norman 2016). Igauņu folklorā teikts, ka mirušā gars var iemiesoties arī dažādos dzīvniekos, to skaitā sunī (no 92 šādiem folkloras tekstiem suns parādās 35 gadījumos). Igauņu folklorā dzīvniekiem, kas iemieso mirušo, tāpat kā Latgales pilskalnu folkloras suņiem, dominējošā ir melnā krāsa (Viluoja 1996). Varētu uzskatīt, ka Latgales pilskalnu suņu folkloras suņi ir mītiski sargi vārdā nenosauktai ieejai pazemes

pasaulē. Janīna Kursīte norāda, ka latviešu tautasdziesmās nav plašāk izvērsti motīvi par suni kā dvēseļu pavadoni ceļā uz viņu sauli, tomēr zināmas suņu asociatīvas saites ar pazemi un tumsu var ieraudzīt (Kursīte 2018: 508).

Latgales pilskalnu suņu folklorā ārpus suņu mītiskās lomas var mēģināt ieraudzīt arī atblāzmu no reālās suņu izmantojuma tradīcijas, tomēr nav īsti skaidrs, vai atblāzma ir no pilskalnu pils laikiem vai 19.–20. gadsimta Latgales zemnieku uzskatiem, kā pils tika aizsargāta. Suns bija pilskalnu piļu pilntiesīgs iemītnieks jau no pašiem pilskalnu rašanās laikiem. Kā redzam tabulā (sk. 1. tab.), Latgales pilskalnu suņu folklorā nekorelē ar pilskalnu datējumu, jo suņi bija klātesoši visos pilskalnu pastāvēšanas laikos, citiem vārdiem sakot, suņu folklorā ir raksturīga dažādu laikmetu pilskalniem.

Jautājums, vai folklorā var būt atainotas kādas aizvēsturiskas reālijas, ir daudz diskutēts, pie vienas atbildes tā arī nenonākot. Var pievienoties nosacīti izplatītākam uzskatam, ka folklorā var parādīt kaut ko no senās realitātes, tomēr tas būs reti (Kejonen, Aimo 1997; Gazin-Schwartz, Holtorf 1999; Rzauskas, Vaitkevičius 2008), lai gan varētu nebūt neiespējami (Vasks 2006). Acīmredzot tas attiecas arī uz Latgales pilskalnu suņu folkloru. Pilskalni, būdami monumentāli, noteikti veicināja folkloras rašanos; apkārtējo iedzīvotāju stāstos neapšaubāmi dominēja pilskalns un tā valence piesaistīt un, iespējams, vietējiem ļaudīm sacerēt folkloru (Laime 2018).

Pašlaik nav liecību par pilskalnu laikmeta suņu specializāciju, bet var iedomāties atšķirīgi izmantotus sargsuņus, ganu suņus, kamanu suņus, medību suņus, kaujas suņus, upurējamus suņus, suņus pārtikai vai varbūt pat klēpja suņus. Sākotnēji suņa izmantošanas galvenās funkcijas varēja būt klātesošas arī vienā konkrētā sunī. Kā liecina Edvarda Plankāja novērojumi, Latvijas teritorijā lībiešu kapulaukos cilvēkiem līdzapbedīto suņu osteoloģiskajā materiālā ir konstatētas traumas un kaulu patoloģijas, kas raksturīgas medību suņiem, taču neliecina par citiem suņu funkcionalitātes veidiem (Plankājs 2021).

Mītot pilskalna pilī, suņiem primāra bija sargsuņa loma, jo suņa oža un jutīgums noteikti spēja ātrāk uztvert draudus, kas varēja būt bīstami pilskalna pils iedzīvotājiem. Zinot, ka pilskalnu laikmeta pēdējā etapā, bet droši vien arī agrāk suņi Latvijā bija pietiekami lieli, skaustā 50–60 cm augsti (Plankājs 2021), tie varēja iemiesot arī noteiktas briesmas nevēlamam svešiniekam.

Pilskalnu suņu folklorā tiek uzsvērtas, pat hiperbolizētas tieši sargsuņa īpašības – rūkšana, riešana, briesmīgs izskats, lielums. Pieņemami, ka suņi, varbūt pat īpaši mācīti suņi, pildīja pilskalnu sargu funkcijas un tieši tur, kur tās bija nepieciešamākās – pie ieejas vietas jeb vārtiem, kā to liecina arī folklorā.

Varētu izteikt minējumu, ka cita iespēja izmantot sargsuņus bija pilskalnu terašu aizsardzībā. Latgales un ne tikai Latgales pilskalniem bija raksturīgas viena vai

vairākas mākslīgi veidotas terases pilskalna nogāzēs. Parasti šīs terases ir vien pāris metrus platas un uz tām neko citu kā sētu uzbūvēt nevarēja. Tas nozīmē, ka terases ārmalā bija stāvkoku vai guļkoku palisāde bez kaujas ejas un ka nocietinājuma sargiem nebija iespējams pārvietoties pa nocietinājuma augšpusi. Ja tā, tad terases nocietinājumi bija akli, t. i., tie varēja aizkavēt uzbrucēju tikai tik daudz, cik uzbrucējam vajadzēja laika, lai tiktu pāri sētai. Sēta varēja būt 2–3 m augsta. Tā Viļānu Piziču Kaupra kalnā uz terases esošās palisādes rekonstruējamais augstums ir 2,3 m (Urtans 1987: 147). Uz terases palisādes iekšpusē varēja būt vairāki brīvi skraidoši sargsuņi, kas laikus brīdināja par svešinieku tuvošanos. Varbūt šo relatīvi šauru terašu izveidošanos papildus arī sekmēja suņi, jo, pildot sargsuņa uzdevumu, tie pārvietojās gar palisādes iekšpusi un ilgākā laika posmā varēja iestaigāt vai izskriet grāvjuveida padziļinājumu, kas pēc pilskalna koka pilis un nocietinājumu beigām varēja noteiktāk iezīmēt terasi. Šādas mājdzīvnieku iestaigātas renes, piemēram, jātnieku ceļš vai ceļš uz ganībām, ir visai bieži konstatējamas detālākā reljefa izpētē (Urtāns 2012).

Var iedomāties, ka Latgales pilskalnu suņu folklorā bieži minētie divi suņi ir reālais sargsuņu lietojuma veids – suņi izpilda lomu divatā un novērš iespējamo apdraudējumu, jo otrs suns var sargāt pirmo. Tāpēc nereti minētie divi suņi pilskalnu folklorā, iespējams, apzīmē to realitāti, kas bija pils pastāvēšanas laikā. Janīna Kursīte gan norāda uz skaitļa divi mitoloģisko nozīmi, kur tiek uzsvērti pretstati vai dvīņu fenomēns (Kursīte 1996: 100–102). Latgales pilskalnu suņu folklorā divi suņi netiek pret-nostatīti, tieši otrādi – tie veido vienotu divu suņu “komandu”.

Folklorā, protams, izpaužas sava laika, visticamāk, 19. gadsimta un 20. gadsimta sākuma vai vēl kādu iepriekšējo gadsimtu vietējo ļaužu uzskati par pili un suņu lomu, varbūt izceļot to, kas nebija raksturīgs zemnieku saimniecību suņiem, piemēram, suņu turēšanu ķēdē. Arheoloģiskajā nozīmē Latvijas pilskalnus garākas dzelzs ķēdes nav atrastas. Maz ticams, ka Latgales zemnieki, kas bija Latgales pilskalnu folkloras nesēji, savu ganu vai mājas sargu varētu atļauties turēt pieķēdētu; dzelzs un attiecīgi dzelzs ķēde bija pārāk dārga, lai to izmantotu suņu piesiešanai. Varbūt tas atkal netieši norāda uz tautas uzskatu par pilskalnu mītisko suņu īpašo nozīmību. Tajā pašā laikā apbedījumos Skandināvijā ir atrastas suņu ķēdes, tā uzsverot gan suņu īpašo nozīmību, gan to saimnieku augsto statusu (Gräslund 2004: 168, 169).

Rakstā paustais par Latgales pilskalnu suņu kā sargsuņu lomu, kas atklājas pilskalnu folklorā, ir tikai hipotētisks skats uz iespējamo pilskalnu piļu aizsardzības modeli. Tomēr zīmīgi, ka tieši pilskalnu folklorā parādās lielāka suņu klātbūtne, nekā tas ir citos naratīvos, kas varbūt iezīmē pastarpinātas, pakārtotas atmiņas par suņiem – koka piļu sargiem. Suņu otra loma, kas parādās pilskalnu suņu folklorā, saistās ar daudzslāņainiem, ne laikā, ne telpā nenodalāmiem mitoloģiskiem priekšstatiem par ieeju pazemes pasaulē un šīs ieejas sargāšanu. Suņa divdabīgais raksturs ir

sen ievērots reliģiskajās dimensijās. Tiek teikts, ka suns ir piederīgs gan dabai, gan kultūrai jeb haosam un sakārtotībai, kā labajam, tā ļaunajam, suns palīdz cilvēku dvēselēm no dzīvo pasaules nokļūt mirušo pasaulē un suns mitoloģiskajā nozīmē ir personāžs, kas vieno virszemes un htonisko pasauli. Uz šo suņa mitoloģisko lomu norāda arī Latgales pilskalnu suņu folkloras analīze.

Literatūra

- Aizsils, Arvīds (1939). Latgales vietu teikas. *Daugavas Vēstnesis*, 13.12.
- Anclēne, Anna (red.) (1988). *Latviešu tautas teikas: vēsturiskās teikas: izlase*. Rīga: Zinātne.
- Berglund, Jenny; Svanberg, Ingvar (eds.) (2009). *Hunden i kult och religion: på gränsen mellan heligt och profant*. Göteborg: Daidalos.
- Brastiņš, Ernests (1928). *Latvijas pilskalni: Latgale*. Rīga: Pieminekļu valde.
- Bukšs, Miķelis (1932). Teikas par Latgales pilskalniem. *Aizsargs*, Nr. 3, 537., 538. lpp.
- Calkin, Veniamin Iosifovich (1961). Fauna iz raskopok srednevekovyh gorodishch na territorii Latvii. Shnore, Jelvira Davidovna. *Asotskoe gorodishhe*. Rīga: Izdatel'stvo Akademii nauk Latvijas SSR, s. 203–222.
- Gazin-Schwartz, Amy; Holtorf, Cornelius J. (eds.) (1999). *Archaeology and Folklore: Theoretical Archaeology Group*. London; New York: Routledge.
- Gräslund, Anne-Sofie (2004). Dogs in Graves – a Question of Symbolism? Frizell, Barbro Santillo (ed.). *Man and Animal in Antiquity: Proceedings of the Conference at the Swedish Institute in Rome, September 9–12, 2002*. Rome: Swedish Institut, pp. 167–176.
- Graudonis, Janis Ekabovich (1967). *Latvija v jepohu pozdnej bronzy i rannego zheleza: nachalo razlozhenija pervobytnoobshinnogo stroja*. Rīga: Zinatne.
- Graudonis, Jānis (1989). *Nocietinātās apmetnes Daugavas lejtecē*. Rīga: Zinātne.
- Grigorovičs, Mārtiņš (1936). Kalnu un ezeru zemē. *Straume*, Nr. 28, 23.–25. lpp.
- Herdera vārdnīca: simboli: mākslas, mitoloģijas, reliģijas, arheoloģijas un literatūras simboli* (1993). Rīga: Pētergailis.
- Hoitash, Christopher (2023). *Dogs in Mythology and Folklore from Around the World*. May 9. Available: <https://www.culturefrontier.com/dogs-in-mythology/> [Accessed 07.01.2024.].
- Kejonen, Aimo (1997). On the Oral Folklore Connected with Caves in Finland. Jeannin, Pierre-Yves (ed.). *Proceedings of the 12th International Congress of Speleology. Vol. 3. Symposium 2: Archaeology and Paleontology in Caves*. Basel: Speleo Projects, pp. 53–56.
- Kovaļenko, Solvita; Tretjakova, Antonija (sast.) (2002). *Baltās pēdas. Ludzas rajona teikas, leģendas, nostāsti*. Rīga: Garā pupa.
- Kuniga, Ināra (2010). *Madalānu pilskalns, ciems un kapulauki 1. g. t. pr. Kr.–13. gs*. Rīga: [b. i.].
- Kuniga, Ināra (2022). *Rušenicas pilskalns*. [Rīga]: Rīgas Skolēnu pils.
- Kursīte, Janīna (1996). *Latviešu folklorā mītu spoguļi*. Rīga: Zinātne.
- Kursīte, Janīna (2018). *Dainu kodekss*. Rīga: Rundas.

- Laime, Sandis (2009). *Svētā pazeme: Latvijas alu folklorā*. Rīga: Zinātne.
- Laime, Sandis (2018). The Place Valence Approach in Folk Narrative Research: The "Church Sinks Underground" Motif in Latvian Folklore. Valk, Ülo; Sävborg, Daniel (eds.). *Storied and Supernatural Places: Studies in Spatial and Social Dimensions of Folklore and Sagas*. Helsinki: Finnish Literature Society, pp. 80–92.
- Ločmelis, A. (1933). Nostāsts par Puncuļu pilskalnu. *Latvijas Jaunatne*, Nr. 2(96), 63. lpp.
- Mugurēvičs, Ēvalds (1977). *Oliņkalna un Lokstenes pilsnovadi: 3.–15. gs. arheoloģiskie pieminekļi*. Rīga: Zinātne.
- Muktupāvela, Rūta; Ozoliņa, Lolita; Vītola, Ieva. Latvijas jaunatklātie pilskalni kultūrientitātes un vietas piederības kontekstā. *Letonica*, Nr. 50, 154.–172. lpp. DOI: 10.35539/LTNC.2023.0050.08.
- Norman, Mark (2016). *Black Dog Folklore*. Troy Books Publishing.
- Plankājs, Eduards (2021). Sprūde, V. Kad suņi un kaķi kļuva par Latvijas teritorijas iemītniekiem? Vai latvieši ēda suņus? Intervija ar zooarheologu Eduardu Plankāju. *Latvijas Avīze*, 06.11. Pieejams: <https://www.la.lv/suns-ka-lidzgaitnieks-aizkapa-dzive> [sk. 02.01.2024.].
- Razauskas, Dainius; Vaitkevičius, Vyktintas (2008). The Mythological Moon Horse as Reflected in Baltic Archaeology, Folklore and Linguistics. *Archaeologia Baltica*, No. 10, pp. 71–77.
- Ritums, Ritvars; Tāle, Iveta; Urtāns, Juris; Vītola, Ieva (2006). Teikas par Latvijas pilskalniem. Zelčs, Vitālijs (red.). *Zemes un vides zinātnes. Pilskalni Latvijas ainavā*. Rīga: Latvijas Universitāte, 7.–26. lpp. (Latvijas Universitātes Raksti, 695. sēj.).
- Sams, Mārtiņš (1925a). Pa Latvijas senatnes ceļiem. *Latvijas Vēstnesis*, 18.07.
- Sams, Mārtiņš (1925b). Pa Latvijas senatnes ceļiem. *Latvijas Vēstnesis*, 29.07.
- Schlerath, Bernfried (1954). Der Hund bei den Indogermanen. *Paideuma*, No. 4, pp. 25–40.
- Straubergs, Kārlis (1944). *Latviešu tautas parašas*. Rīga: Latvju grāmata.
- Stubavs, Adolfs (1976). *Ķentes pilskalns un apmetne*. Rīga: Zinātne.
- Šmits, Pēteris (red.) (1941). *Latviešu tautas ticējumi*. 4. sēj. Rīga: Latviešu folkloras krātuves izdevums.
- Šnore, Elvīra; Zariņa, Anna. *Senā Sēlpils*. Rīga: Zinātne.
- Urtāns, Juris Vladislavovich (1987). Bytovye uslovija zhiteljev gorodishcha Pizichu "Kaupra kalns". *Iz istorii mediciny*. T. 17. Rīga: RMI, s. 144–153.
- Urtāns, Juris (1990). Latgales pilskalni – baznīckalni. *Zinātniskās atskaites sesijas materiāli par arheologu un etnogrāfu 1988. un 1989. gada pētījumu rezultātiem: arheoloģija*. Rīga: Zinātne, 167.–169. lpp.
- Urtāns, Juris (1996). Latvijas pilskalnu verifikācija. *Latvijas Vēstures Institūta Žurnāls*, Nr. 1(18), 115.–127. lpp.
- Urtāns, Juris (2011). Ernesta Brastiņa pilskalnu grāmatas un pilskalnu folklorā. *Letonica*, Nr. 11, 178.–187. lpp.
- Urtāns, Juris (2012). Par senajiem jātņieku ceļiem. *Ģeogrāfija mainīgajā pasaulē. IV Latvijas ģeogrāfijas kongress, 2012. gada 16.–17. marts: referātu tēzes*. Rīga: Latvijas Ģeogrāfijas biedrība, 85.–87. lpp.
- Urtāns, Juris (2013). Milža tēls Latvijas pilskalnu folklorā. *Letonica*, Nr. 26, 120.–130. lpp.
- Urtāns, Juris (2014). Dzirkles Latvijas pilskalnu folklorā. Urtāns, Juris (red.). *Kultūras krustpunkti: 2013. gada 1.–2. novembra konference: Starptautiskās zinātniskās konferences materiāli*. 6. laidziens. Rīga: Nordik, 66.–78. lpp.

- Urtāns, Juris (2015–2021). Durvju un vārtu motīvs Latgales pilskalnu folklorā. *Via Latgalica: Latgalistikys kongresu materiali*. 5. sēj., 103.–114. lpp.
- Urtāns, Juris (2020). Izrakumi 2019. gadā no jauna atklātajā Atašienes pilskalnā. Urtāns, Juris; Virse, Ingrida Līga (red.). *Arheologu pētījumi Latvijā 2018.–2019. gadā*. Rīga: NT Klasika, 63.–66. lpp.
- Urtāns, Juris (2024). *Latgales pilskalni un to folklorā*. Rīga: NT Klasika.
- Urtāns, Juris; Meinerts, Jānis (2024). Arheoloģiskās izpētes darbi Baltinavas pilskalnā. Brūzis, Rūdolfs; Haferberga, Vanda (red.). *Arheoloģiskie pētījumi Latvijā 2022.–2023. gadā*. Rīga: NT Klasika, 81.–87. lpp.
- Vasks, Andrejs (1994). *Brikuļu nocietināta apmetne: Lubāna zemiene vēlajā bronzas un dzelzs laikmetā, 1000. g. pr. Kr.–1000. g. pēc Kr.* Rīga: Preses nams.
- Vasks, Andrejs (2006). The Kalnazīverti Pectoral Ornament: Archaeology and Folklore. *Archaeologia Lituana*, Nr. 7, pp. 9–14.
- Vasks, Andrejs (2021). *Lībieši. Latvijas arheoloģijas rokasgrāmata*. Rīga: Zinātne, 579., 580. lpp.
- Viluoja, Eha (1996). Manifestations of the Revenant in Estonian Folk Tradition. *Electronic Journal of Folklore*, Vol. 2, pp. 74–86. Available: <https://www.folklore.ee/folklore/vol2/viluoja.htm> [Accessed 15.01.2024.].
- Viluoja, Eha (1997). The Relations Between the Living and the Dead in Estonian Folklore. *Electronic Journal of Folklore*, Vol. 4, pp. 34–42. Available: www.folklore.ee/folklore/vol4/relation.htm [Accessed 15.01.2024.].
- Vītola, Ieva; Urtāns, Juris (2014). Oral Tradition about Late Iron Age Liv Hill Forts in Latvia. Valk, Heiki (ed.). *Strongholds and Power Centres East of the Baltic Sea in the 11th – 13th Centuries: a Collection of Articles in Memory of Evald Tõnisson*. Tartu: Tartu Ülikooli arheoloogia osakond, pp. 417–428 (Muinasaja Teadus, 24; Proceedings of the Learned Estonian Society, 37).
- Zariņa, Anna (2006). *Salaspils Laukskolas kapulauks, 10.–13. gadsimts*. Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds.